

Dobos Gábor

Győzhetnek-e a terroristák?

Jelen írás szerzője azt vizsgálja, hogy milyen célokat fogalmazznak meg a terroristák, elérhetők-e ezek a célok, s ha igen, milyen feltételek mellett; továbbá hogy miért van sikertelenségre ítélve az al-Káida – annak ellenére, hogy az utóbbi néhány évben egyre több országra terjesztette ki tevékenységét.

A terrorizmus céljai és stratégiái

A terrorizmus válogatás nélküli erőszak alkalmazása polgári személyek ellen politikai célok elérése érdekében. Jóllehet ez korántsem általánosan elfogadott meghatározás, de tartalmazza azokat a kulcselemeket, amelyek lehetővé teszik a terrorizmus megkülönböztetését attól, ami nem terrorizmus. Nem terrorizmus a merénylet (politikai gyilkosság), mert az nem válogatás nélküli, nem az a megszálló katonák ellen elkövetett támadás, mert nem polgári személyek ellen irányul, és nem terrorizmus az sem, ha egy elmeháborodott lövöldözőni kezd egy iskolában, mert hiányzik a politikai motívum.

A fenti definíció önmagában nem teszi lehetővé, de fontos és szükséges a terrorizmust megkülönböztetni az olyan helyzetekben elkövetett akcióktól, amikor az állam főhatalma nem érvényesül, illetve amikor maga az állam követ el – többnyire saját lakossága ellen – olyan cselekményeket, amelyek egyébként megfelelnek a fenti feltételeknek. Ezt figyelembe véve nem terrorizmus a polgárháború, amelynek lényege a polgári személyek által polgári személyek ellen alkalmazott szervezett erőszak, és az sem, ha az állam megkísér-

li kiirtani saját vagy egy másik állam lakosságának meghatározott csoportját. Az államok és a nem állami szervezetek olyan mértékben rendelkeznek különböző lehetőségekkel és korlátokkal az erőszak alkalmazását illetően, hogy az állam által önnön polgárai ellen alkalmazott erőszakos fellépés szinte minden lényeges jellemzőjében eltér a nem állami csoportok által elkövetett terrorista cselekményektől. Az állami erőszak céljai, körülményei és módszerei egészen mások, mint a nem állami csoportokéi, ezért a terrorizmus szó használata erre az esetre értelemzavaró, és nem segíti, ellenkezőleg, megnehezíti a tudományos vizsgáldást.

A terrorista szervezeteknek alapvetően három nemzetközi hatást kiváltó célja lehet: a kormány megdöntése (és helyettesítése a terroristák által vezetett vagy legalábbis egy nekik megfelelő kormánnyal), területi változás előidézése (terület elvétele az államtól új állam létrehozása vagy más államhoz csatolása érdekében), és az állam politikájának megváltoztatása. További, nem nemzetközi méretű hatást kiváltó cél lehet a társadalom rendjének újraszabályozása valamely belső kérdésben – például az állampolgári jogok, az abortusz vagy a fegyvertartás területén – anélkül, hogy a kormány megdöntésének céljával párosulna.

Megjelenhet célként a status quo fenntartása az azt megváltoztatni akaró politikai csoportokkal szemben, továbbá a terrorista szervezet befolyásának és vagyonának növelése, mint öncél, hiszen minden terrorista szervezet törekszik befolyásának és vagyonának növelésére, de ezek többnyire csak eszközök a politikai célok megvalósításához. Egy terrorszervezet az említett három cél közül természetesen több, egymást megerősítő vagy egymásból következő célt is kitűzhet, akár úgy is, hogy egyes államokkal szemben más-más célokat követ. Az al-Káidának például több arab állammal szemben kormányaik megdöntése, Izraellel szemben a területi változás előidézése, az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel szemben pedig politikájuk megváltoztatása a célja. Mivel a nemzetközi rendszer alapvető és meghatározó szereplői az államok, nemzetközi terrorszervezetnek azokat tekinthetjük, amelyek legalább két állammal szemben fogalmazzák meg e célokat.

A terrorizmus arra törekszik, hogy meggyőzze az állam politikájáért felelős kormányt arról, hogy képes súlyos károkat okozni, illetve a lakosságot arról, hogy a kormány képtelen őt megvédeni, gonosz és megbízhatatlan, és nem képviseli az érdekeit. Akármelyikre helyezi is a hangsúlyt egy terrorszervezet, a politikai szereplő, amellyel szemben áll, mindig a kormány, mert a lakosság, a nép – a forradalom ritka esetétől eltekintve – nem önmaga gyakorolja a hatalmat: a kormánynak van lehetősége és hatalma ahhoz, hogy megvédje állampolgárait és önmagát, képviselje érdekeiket, politikát hirdessen meg és hajtson végre. Demokratikus berendezkedésű államokban a választópolgárok leválthatják a kormányt, a döntés azonban ebben az esetben is a kormány kezében van: megváltoztathatja politikáját az állampolgárok akaratának megfelelően.

A nemzetközi rendszer bármely szereplője akkor képes akaratát erőszakos úton érvényesíteni, ha képes az ellenséget olyan helyzetbe hozni, vagy olyan helyzet létrejöttével fenyegetni, amely károsabb, mint az áldozat, melyet tőle követel. Másképpen fogalmazva: ha olyan költségeket hárít az ellenségre, vagy olyan költségek áthárítását helyezi kilátásba, amelyek meghaladják az áldozat költségeit, vagy elfogadhatatlanul nagyok az előnyökhöz képest. Minél nagyobb a követelt áldozat, annál nagyobb károkozást kell tehát kilátásba helyezni az akarat érvényesítéséhez. Ha az ellenségnek nem fűződnek fontos érdekei az adott politikához, a legkisebb ellenállás esetén is visszakozhat, míg ha a legfontosabb érdekek forognak kockán, talán semmilyen esetben sem hajlandó engedményt tenni. Mivel a követelt áldozat költségei a terrorista szervezet céljaiból – és a kormány ezzel kapcsolatos felfogásából – következően adottak, a terrorizmus akkor lehet képes akaratát érvényesíteni, ha a lehetséges legnagyobb károkozást tudja kilátásba helyezni.

A terrorista szervezeteknek – szemben az államokkal – nincs lehetőségük az erődemonstrációra. Az egyetlen mód, ahogyan érzékeltethetik, mekkora kárt képesek okozni, az, hogy valóban csapást mérnek. Minél nagyobb kárt okoz egy támadás, annál hitelesebb a jövőbeni károkozás fenyegetése, és annál valószínűbb, hogy a célpont kész engedményeket tenni. A terrorszervezetek ezért arra törekednek, hogy a lehető legpusztítóbb támadást hajtsák végre, vagy legalábbis bizonyítsák, ilyenre képesek lennének – például azzal, ha a terrorszervezet a támadás előtt értesíti a rendőrséget, lehetővé téve a terület kiürítését. A kisebb áldozatokkal járó támadások megismétlődésének fenyegetése nem hatékony, mert a társadalom inger-

küszöbe megnő. A tömegtájékoztatás tovább erősíti ezt a hatást.

A kormány számos módon válaszolhat a terrorizmusra. Elfoghatja és bíróság elé állíthatja a terrrorszervezet tagjait. Folyamodhat célzott megtorláshoz (a terrrorszervezet tagjainak, főként pedig vezetőinek likvidálása az állam jogrendjén kívüli eszközökkel: példaként szolgálnak erre az Izrael által végrehajtott merényletek a Hamász vezetői – Ahmed Jaszin sejk és Abdelaziz ar-Rantiszi – ellen). Csökkentheti a lehetséges célpontok sebezhetőségét, erőfeszítéseket tehet a legveszélyesebb – tömegpusztító – fegyverekhez való hozzáférés megakadályozására. Elapaszthatja a terrrorszervezetek pénzügyi forrásait. Törekedhet a társadalom veszélyérzetének csökkentésére, gazdasági szankciókat vethet ki. Katonailag is beavatkozhat olyan államok ellen, amelyek menedékkül szolgálnak a terroristák számára, akár azért, mert tevőlegesen támogatják őket, akár azért, mert nem képesek területükön érvényesíteni az állam főhatalmát. Végül, a kormány ki is egyezhet a terroristákkal, akik így érvényesíthetik akaratukat, és elérhetik céljaikat a terrorizmus alkalmazásáról való lemondásért cserébe.

A terrorizmus lehetőségei és korlátai

A terrorizmus eredményességének értékelése azért nehéz, mert számos más társadalmi és politikai hatás van jelen mellette, amelyek együttesen vezetnek el valamilyen okozathoz: csaknem lehetetlen megállapítani, mennyiben kényszerítette ki az eredményt a terrorizmus, és mennyiben járult hozzá a többi tényező. Azt legalábbis el lehet dönteni, hogy a terrorizmus kedvezően vagy kártékonyan hatott valamely cél meg-

valósulására, vagy éppenséggel semmilyen szerepet nem játszott benne. A Hajasztani Azatagrutjan Haj Gaghtni Banak (Örmény Titkos Hadsereg Örményország Felszabadításáért; *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia – ASALA*) 1975 és 1985 között számos merényletet hajtott végre többségében török célpontok ellen, elsősorban azért, hogy felhívja a figyelmet az örmény népiirtásra, de azért is, hogy akcióival előmozdítsa az önálló örmény állam létrejöttét. A Szovjetunió szétesésével az önálló állam létrejött, de ehhez vajmi kevés köze volt az ASALA tevékenységének. Ezzel szemben bár Koszovó függetlensége nemzetközi beavatkozás eredménye, a Koszovói Felszabadító Hadsereg (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës – UÇK*) kétségkívül jelentős szerepet játszott a folyamatban. Mindenesetre a terrorizmus önmagában ritkán elég a célok eléréséhez. A második világháború óta tevékenykedő sok száz terrorista csoport – a tel-avivi egyetem politikai kutatóközpontjának adatbázisa több mint nyolcszázat tart számon – túlnyomó többsége kudarcot vallott, semmit sem valósított meg kitűzött céljaiból.

A siker esélye attól függ, mennyire fontos az érintett ügy a kormánynak, és mennyire az a terroristáknak. Ha a terroristák célja a kormány megdöntése, a kormány a létéért harcol, és a végsőkig küzd, ezért a terrorizmus nem érhet célt. Ha a cél területi változás, az államok néha viszonylag könnyen készek lemondani földrajzilag különálló területeikről. Ugyanakkor sohasem engedik megcsonkítani összefüggő területüket, amíg csak képesek azt fizikailag megvédeni, viszont olykor hajlandónak mutatkoznak valamilyen fokú autonómiát biztosítani vagy más közigazgatási változtatást végrehajtani, de mindig csak az állam keretén belül. Az önálló államért küzdő zsidó *Irgun Zvai Leumi* (Nemzeti Katonai Szervezet, röviden

Irgun vagy Etzel) és *Lohamei Herut Israel* (Izraeli Szabadságharcosok, Lehi), a ciprusi *Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* (Ciprusi Harcosok Nemzeti Szervezete, EOKA) és az algériai *Front de Libération Nationale* (Nemzeti Felszabadítási Front, FLN) függetlenségi harcának története közismert. A baszk *Euskadi Ta Askatasuna* (Baszkföld és Szabadság, ETA) és az ír *Irish Republican Army* (Ír Köztársasági Hadsereg, IRA) elszakadásért vívott hadjárata nem hozta ugyan el az áhított függetlenséget, de jelentős engedményeket csikart ki. A politika megváltoztatását könnyebb elérni. Ha az adott politikához kötődő érdek homályos, fontosságáról a társadalom nincs meggyőződve, és feladását nem érezné különösebb veszteségnek, a probléma megszűnése utáni vágy könnyen vezethet ahhoz az akarathoz, hogy a politika megváltoztatása árán véget vessenek a terrorista támadásoknak. (Egyetlen Fülöp-szigeteki teherautósofőr túsul ejtése elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy az ország idő előtt kivonja katonáit Irakból.)

Az elmúlt hatvanöt év egyetlen példával sem szolgál arra, hogy a terrorizmus önmagában képes lett volna kormányt dönteni, vagy területi változást elérni. Minden olyan terrorista szervezet, amelynek ez sikerült, a terrorizmussal egyidejűleg gerillaháborút is folytatott. A gerilla szétszórta vívott háború, amelyben viszonylag kis – általában szakasz, század, legfeljebb zászlóalj méretű – alakulatok mérnek csapásokat az erősebb ellenség katonai és rendőri erőire, közigazgatási létesítményeire. (A *guerilla* szó jelentése kis háború.) A gerilla, ha csak részlegesen vagy ideiglenesen is, de fizikailag uralma alá von egy területet, ami helyet, infrastruktúrát, logisztikai és toborzási bázist biztosít a hadviseléshez, ebből a szempontból nagyon hasonló ahhoz, ahogyan az állam vív háborút. A gerillának le-

hetősége van az ellenség fizikai felmorzsolására, míg a terrorista szervezet csak az ellenség akaratának megtörésére törekedhet. Az együttes gerilla és terrorista hadviselés esetében mindig az előbbi a döntő, mivel lényegesen nagyobb károkat képes okozni, mint a terrorizmus.

Ez azt jelenti, ahhoz, hogy egy terrorista csoport megdönthesse a kormányt vagy területi változást érjen el, gerillává kell válnia. A gerilla összecsap az állam hadseregével, ami ahhoz hasonló alakulatokat, eljárásokat, fegyverzetet és felszerelést tesz szükségessé, ez pedig jelentős anyagi háttérrel, még inkább pedig bizonyos méretet feltételez. Az, hogy egy csoport képes-e gerillává kinőni magát – azon kívül természetesen, hogy a politikailag, szervezetileg, anyagilag gyenge központi kormányzat egyes vidékeken képtelen érvényesíteni az állam főhatalmát –, döntően azon múlik, akad-e megfelelő számú szimpatizáns, aki kész gerillának állni. A nyomor és az ezzel járó kilátástalanság jó táptalajul szolgál, de a terrorista szervezet kétféleképpen is tehet azért, hogy a rendszerint többséget alkotó semlegeseket a maga oldalára állítsa. Először is megmutathatja, képes megbüntetni azokat, akik nem hajlandók támogatni a harcát, valamint azt, hogy a hatóságok képtelenek megvédeni a velük együttműködőket. Másodsor, provokációival olyan lépésekre kényszerítheti a kormányt, amelyek kárt okoznak a polgári lakosságnak, meggyőzve így a népeiséget arról, hogy a kormány igazságtalan és megbízhatatlan, egyben igazolva a terroristák céljait, és támogatást biztosítva a szervezetük számára.

A terrorizmus ugyanakkor mindig része marad az olyan csoportok tevékenységének, mint az Indonézia központú délkelet-ázsiai iszlám állam létrehozásáért küzdő *Jemaah Islamiyah*, vagy a Pakisztánnal

szomszédos muszlim többségű területek egyesítéséért harcoló *Laskar-e-Taiba*, mert az objektív körülmények – a lázadók csekély létszáma, a kormányerők ütőképessége – lehetetlenné teszik a gerilla hadviselést, és a terrorizmus marad a harc egyetlen módszere, ami aligha elegendő nagyra törő céljaik eléréséhez.

Az al-Káida

Az al-Káidán nemcsak az 1984-ben Oszama bin Laden által megalakított szervezet, de azt a szélsőséges és militáns, franchise-szerű terrorista hálózatot is értjük, amelynek csoportjai azonosulnak az Oszama bin Laden által hirdetett – különösen az 1996-ban az amerikaiak, illetve az 1998-ban a zsidók és „keresztetek” elleni dzsihádra felszólító fatvákból megfogalmazott – ideológia lényegi elemeivel, de nem feltétlenül állnak szervezeti vagy személyes kapcsolatban a névadó csoporttal vagy egymással. Kétségtől különbözik minden más terrorista szervezettől, nemcsak 9/11 miatt, ami évekre a nemzetközi politika első számú kérdésévé tette a terrorizmust, és háborút provokált Afganisztán ellen, hanem azért, mert minden más terrorista szervezethez képest ambiciózusabb és összetettebb célrendszere az egyetlen globális terrorszervezetté teszi.

A szervezetnek három, más-más állammal vagy államcsoporttal szemben megfogalmazott, de egymással részben összefüggő célja van. Az első, hogy az Egyesült Államok számolja fel katonai támaszpontjait az Arab-félszigeten. A hangsúly itt Szaúd-Arábián van (részben azért, mert ez Oszama bin Laden hazája, másrészt azért, mert itt található az iszlám három legfontosabb szent helye közül kettő: a mekkai és medinai nagymecset), de a követelés a fél-

sziget másik hat államára is vonatkozik. A második cél, hogy ezeket az államokat az iszlám jegyében – az iszlám jognak, a sariának megfelelően – kormányozzák. A harmadik, hogy Izrael vonuljon ki az iszlám harmadik legszentebb helyének, a Templomhegyen lévő al-Aksza mecsetnek otthont adó, a hatnapos háború óta megszállva tartott Kelet-Jeruzsálemből. (Gyakran az al-Káidának tulajdonított cél a hét Arab-félszigeti állam egyesítése egyetlen birodalomná, illetve Izrael megsemmisítése, azonban ezek Oszama bin Laden fent említett írásaiban nem érhetők tetten.) Mivel a szervezet nagymértékben decentralizált, az Afganisztán és Irak ellen indított háborúk pedig új kényszereket és lehetőségeket teremtettek a számára, a hálózatot alkotó csoportok céljai eltérőek és idővel változnak, s a fent felsorolt három cél újjal egészülhet ki. Ezek a változások azonban nem érintik a szervezet lényegét, ezért az eredeti három cél megvalósulásának lehetőségeire irányítjuk figyelmünket.

Az Egyesült Államok 2003 őszén kivonta ugyan katonáit Szaúd-Arábiából, de a félszigeten számos bázist tart fenn, és a térség – mindenekelőtt páratlan energiahordozó-kincsének köszönhetően (itt található a Föld kőolajtartalékának negyven, földgáztartalékának huszonnégy százaléka) – túlságosan fontos ahhoz, hogy a katonai jelenlét felszámolása reális lehetőségként felmerülhetne. Az energiahordozók exportjából származó bevételek gazdaggá és erőssé teszik a félsziget államait, lehetlenné téve a gerilla létrejöttét.

Az egyetlen kivétel Jemen, az arab világ egyik legszegényebb állama. A polgárháború sora – 1962–1969, 1986–1987, 1994 – által meggyötört ország állami bevételeinek mintegy háromnegyede a kőolaj-kitermelésből származik, az energiahordozókészletek azonban kiapadóban vannak.

A lakosság közel harmada ma is nyomorban él, a munkanélküliségi ráta eléri a 40 százalékot, és ha a következő néhány évben nem kerül sor jelentős gazdasági reformokra, az északkeleti Sa'dah tartományban ki-kiújuló – 2008 tavaszán időszakosan a főváros keleti peremterületeire is áttérjedt – ellenségeskedés, a délen újraéledő szeparatizmus és a törzsi ellentétek a törékeny állam összeomlásához, széteséséhez vezethetnek. A biztonsági helyzet nagymértékű romlása veszélyeztetheti a hajózást a Vörös-tengert az Ádeni-öböllel összekapcsoló, stratégiai fontosságú Báb el-Mandeb szoroson, beavatkozásra csábíthatja Szaúd-Arábiát, és jelentős menekültáradatot idézhet elő.

Kelet-Jeruzsálem elszakadása nincs napirenden Izraelben, és a zsidó állam ellen nemcsak a gerilla, de az arab országok

valamilyen koalíciójának hagyományos fegyveres erői sem lennének képesek katonai sikert elérni, amint az a történelem során már többször bebizonyosodott.

Bár az al-Káida 9/11 óta több támadást hajtott végre sokkal nagyobb kiterjedésű területen, mint azt megelőzően, és legalább kilenc országban (Pakisztánban, Afganisztánban, Irakban, Szaúd-Arábiában, Jemenben, Jordániában, Egyiptomban, Algériában és az Egyesült Királyságban) van jelen, semmivel sem került közelebb céljainak megvalósulásához. Annak valószínűsége pedig gyakorlatilag nulla, hogy valaha is elérheti őket, mert e célok megvalósulása természetüknél fogva békés úton elképzelhetetlen, az eszközei pedig nincsenek meg ahhoz, hogy az akaratát erőszakos úton érvényesítse. ■

Irodalom

- Fearon, James D. – Laitin, David D.: Ethnicity, Insurgency and Civil War. *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 1, February 2003, 75–90. o.
- Hill, Ginny: *Yemen: Fear of Failure*. London, 2008, Chatham House.
- Jones, Seth G. – Libicki, Martin C.: *How Terrorist Groups End: Lessons for Countering al Qa'ida*. Santa Monica, 2008, RAND Corporation.
- Kydd, Andrew H. – Walter, Barbara F.: The Strategies of Terrorism. *International Security*, Vol. 31, No. 1, Summer 2006, 49–79. o.
- Memorial Institute for the Prevention of Terrorism: *Terrorism Knowledge Base: Terrorist Organization Profiles*. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, 2008.
- Merari, Ariel: A terrorizmus mint a lázadás stratégiája. In Tálás Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája*. Budapest, 2006, Zrínyi Kiadó, 73–114. o.
- Osama bin Laden et al.: Statement Urging Jihad Against Jews and Crusaders. In *Compilation of Usama bin Ladin Statements 1994 – January 2004*. CIA Foreign Broadcast Information Service, 2004, 56–58. o.
- Osama bin Laden: Declaration of Jihad Against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Mosques. In *Compilation of Usama bin Ladin Statements 1994 – January 2004*. CIA Foreign Broadcast Information Service, 2004, 13–28. o.
- Tálás Péter: A terrorizmusról hét évvel 9/11 után. *Nemzet és Biztonság*, 2008. október, 69–80. o.